

О. Бачинська, Т. Гончарук

**ПОРЕФОРМЕНА ОДЕЩИНА ТА ОДЕСА НА СТОРІНКАХ
НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА Самойлов Ф. О. Історія Одещини й Одеси
(II половина XIX ст. — 1917 р.): Навчальний посібник. — Одеса:
Астропринт, 2006. — 264 с.**

Навчальні посібники, учнівські та студентські підручники, довідники для вчителів є одним зі специфічних жанрів спеціальної літератури. Незалежно від віку учнів або студентів і тем, що вони вивчають, посібники мають зберігати усі необхідні складові учбового процесу: основний матеріал теми, завдання для самоконтролю і роботи на уроці, джерела та документи до теми, перелік літератури, пояснення термінів тощо. Не мають бути виключенням і посібники з краєзнавства. Можливість подібної роботи цього чудово показали науковці Запоріжжя — А. Бойко та Ф. Турченко, які підготували підручник українською мовою для 9 класу середньої загальноосвітньої школи — Історію рідного краю (Запорізька область): XVIII — початок XX ст. у 2000 р. [1]. В Одесі до останнього часу подібної роботи майже не проводилися.

Не заважаючи на те, що перша "учбова книжка" з історії Одеси була написана відомим краєзнавцем Доротеею Атлас майже сто років тому [2], бібліотека видань навчальної історико-краєзнавчої літератури для учнів шкіл нашого краю залишалась нечисленною. За радянських часів під час викладання курсів вітчизняної історії краєзнавчим аспектам уваги приділялося обмаль, хоча окремі краєзнавчі публікації того періоду (як наприклад "По сторінкам історії Одеси та Одещини" В. Загоруйко) адресувалися в тому числі і вчителям та учнівській аудиторії [3]. Вже на початку 1990-х рр., побачив світ перший випуск "Книги для читання з історії Одещини". Її 43 нариси, написані А.Бачинським, А. Добролюбським та Є. Новіцьким, охоплювали найбільш важливі події періоду від найдавніших часів до початку XIX ст. й мали слугувати учням 8 класу та середніх спеціальних закладів "додатковим матеріалом до вивчення відповідних розділів підручників з "Історії України", "Історії СРСР" [4]. На жаль традицію видання зазначених випусків не було продовжено, адже підготований до друку другий випуск "Книги для читання" не побачив світ.

Хоча ринок краєзнавчої літератури Одеси в останнє десятиліття переживає справжній "бум", ґрунтовних навчальних посібників з цієї проблематики майже не з'явилося. Можна згадати лише підручник "Ми — одесити", в якому нариси історико-краєзнавчого характеру поєднувалися з культурологічними, економічними, політичними тощо, узагальнюючий краєзнавчий посібник І. Шкляєва та підручник з народознавства Одещини В. Кушніра [5]. Враховуючи вищезазначене, навчальний посібник Ф. Самойлова є по-суті першим ґрунтовним підручником з історії Одещини та Одеси другої половини XIX — початку XX ст. Означений період вибраний не випадково, адже це так званий період індустріального розвитку Одещини визначив провідне місце Одеси в розвитку промисловості на Півдні України. Ф. Самойлов — є одним з провідних фахівців в історії соціально-економічного та культурного розвитку Росії та України, історії Одеси та Одещини в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова, має декілька монографій з даної проблематики і тому не випадковим є те, що саме він є автором такого видання.

Посібник складається із семи тем-розділів і значних за обсягом додатків. Розділи легко вписуються в тематику загального курсу "Історія України" та курсів з всесвітньої історії і розглядають особливості селянської реформи 1861 р. в Херсонській губернії, економіку краю, історію населення, громадських організацій, соціальні рухи та розвиток культури. Всі теми вдало структуровані, до кожної подані список літератури та запитання для самоперевірки, як по матеріалу попереднього розділу, так і по розділу, що вивчається безпосередньо.

Важливим позитивом посібника є тексти історичних та історіографічних джерел до кожної теми з відповідними запитаннями, на які мають відповісти учні. В кінці вміщено солідний список літератури, "короткий термінологічний словник" та перелік перейменованих населених пунктів області, що має полегшити роботу з матеріалом посібника і учням і студентам. Особливу увагу (про це відзначається і у вступі до посібника) автор приділив гуманітарним аспектам історії і тому розвиток науки та культури в краї відображено в посібнику якнайповніше. Відображаючи роль Одеси та Одещини у культурному розвитку різних етносів, Ф. Самойлов провідне місце надає національному відродженню українців. Подібна гармонійність характерна і для викладення політичного життя в регіоні, зокрема революційних подій початку ХХ ст. Зауважимо, однак, що на нашу думку можна було б більше уваги приділити подіям 1905 р. — повстанню на панцернику "Потьомкін", діяльності екстремістських організацій тощо.

Окремо хотілось би означити важливість матеріалу поданого в додатку "Традиційно-побутова культура основних етносів краю", що можна було б виділити як окремий розділ. Тут схарактеризовані основні особливості житла, господарства, одягу, їжі, обрядів українців, росіян, болгар, молдаван, євреїв, німців та інших етносів, які як мозаїка склали етнічно строкату картину Одеси й Одещини.

Серед важливих моментів видання наголосимо також на тому, що автору вдалося уникнути відокремленості історії Одеси від історії України, яка притаманна для численних популярних краєзнавчих книжок. Ф. Самойлов показує місце одеських подій в загальноукраїнському та загальноімперському контексті, визначає їх вплив на плін історії України в цілому. Одночасно автор уникнув і так званого "одесацентризму" і тому історія Одеси не затуляє собою історію інших місцевостей краю, а гармонійно поєднується з останньою.

Для навчальних посібників і підручників особливе значення має ілюстративний матеріал. В цьому плані книга Ф. О. Самойлова приємно відрізняється на тлі численних публікацій історичного та історико-краєзнавчого характеру, які здебільшого (ймовірно через цілком об'єктивні причини) практично не забезпечені ілюстраціями. Рецензований посібник містить десятки цінних ілюстрацій, в тому числі кольорових, з історії багатьох населених пунктів області: листівки і плакати, з зображенням важливих будівель (в багатьох випадках вони надають можливість порівняти вигляд пам'яток історії та архітектури ХІХ — початку ХХ ст. з їхнім сучасним станом), портрети діячів культури і політиків, фотокартки важливих подій з дореволюційної преси. Відзначимо, що доречно також було б подати в посібнику карти, схеми, діаграми.

Навчальний посібник Ф. Самойлова є цінним подарунком для викладачів вузів, вчителів і студентів. Можна лише побажати, щоб такі посібники, зокрема, щодо інших періодів нашого історії краю, частіше виходили друком та їх вже готові рукописи не чекали на публікацію протягом довгих років.

Примітки:

1. Бойко А. В., Турчанко Ф. Г. *Історія рідного краю (Запорізька область): XVIII — початок XX ст.* / Під ред. Турчанка Ф. Г.: Підручник для 9 класу середньої загальноосвітньої школи. — Запоріжжя: Прем'єр, 2000. — 128 с.; іл.
2. Атлас Д. *Учебная книжка "Одесса". Руководство для учащихся в низших и средних учебных заведениях.* — Одесса, 1915-1916.
3. *Одесса. Очерк истории города-героя.* — Одесса, 1957. — С. 3; Загоруйко В. *По страницам истории Одессы! и Одесщины.* — Одесса, 1957. — Выт. 1. — С. 3.
4. Бачинский А. Д., Добролюбовский А. О., Новицкий Е. Ю. *Книга для чтения по истории Одесщины для учащихся средних школ и средних специальных учебных заведений.* — Выт. 1. *С древнейших времен до начала XX века.* — Котовск., 1992. — С. 3.
5. *Ми — одесити. Експериментальний навчальний посібник з краєзнавства для учнів шкіл, ліцеїв, гімназій.* — Одеса, 1997. — 320 с.; Шкляев И. Н. *Историческое краеведения Одесщины. Учебное пособие.* — Одесса, 2004 — 72 с.; Кушнір В. Г. *Народознавство Одесщини. Навч. посібник* — Одеса, 1998. — 245 с.